

FNSiN

NOS

Nr 2 2019 Årgång 41

Medlemsorgan för föreningen Natur och samhälle i Norden

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken.

Läs mer på vår hemsida
www.fnsin.nu

Föreningens adress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Medlemsavgiften 2019

Fullbetalande medlem 160 kr
Ny dito efter 1/7 80 kr

Familjemedlemmar
(oavsett antal) 80 kr

Plusgiro: 67 01 50- 2
Medlemsavgifter och beställning
av skrifter

e-post : info@fnsin.nu

NOS

Redaktion:

Lisbet Scheutz
Soili Bisi Ström
Anders Schærström

Ansvarig utgivare :

Anders Schærström,
Kometvägen 49, 183 48 Täby;
08-758 30 03; 070-693 91 28
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:
nos.fnsin@gmail.com

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni
resp. sept.

Tryckt hos:

Duplotryck, Kungsholmen

Internet

www.fnsin.nu

Webbansvarig:

Eva Bolander

Programsamordnare:

Lars-Olov Wallin

wallin.larsolov@gmail.com

070-1714829

FNSiN styrelse

Ordförande:

Eric Bolander
Tegelsmöravägen 11
748 42 Örbyhus
072-3181225
eric.bolander@telia.com

Vice ordförande:

Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarngata 14
118 64 Stockholm
08-191252; 072- 9921669
soibis@outlook.com

Sekreterare:

Camilla Berg
Fredrikslundsvägen14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camillaberg8888@gmail.com

Kassör:

Eva Bolander
Tegelsmöravägen 11
748 42 Örbyhus
0768-452085
eva.bolander@telia.com

Övriga ledamöter:

Nina Bohigas
Dovregatan 14, lgh 1102
164 36 Kista
070-4547724
Nina_bohigas@hotmail.com

Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djursholm
070-4000199
bente.fnsin@gmail.com

Mikael Johansson
Hjulsta Torg Lgh 1408
163 65 Spånga
073-0657171
swoosh695@gmail.com

Lisbet Scheutz
Löjtnantsgatan 8A
115 50 Stockholm
073-9924125
lisbet.scheutz@gmail.com

Lars-Olov Wallin
Södermannagatan 57
116 66 Stockholm
070-1714829
wallin.larsolov@gmail.com

Omslag:

Framsida

Foto: Elisabet Römert

Baksida:

Ingripande av högre makt?

Foto: Madeleine Boldt

Våra böcker:

	normal	medlem
De goda ogräsen	75	50
Gotska Sandön	100	75
Kall ökensand	75	50
Spetsbergen	50	30
Tyresta	20	10

(Porto tillkommer)

Beställ genom Erik Elvers e.elters@bredband.net

Redaktionen har ordet

Vårvinter. Vilka tankar och känslor väcker det ordet? Slask, regn, blötsnö, en årstid som är varken det ena eller det andra. En tid av förhoppningar, då ljuset återvänder, då de djävaste blommorna, snödropparna, visar vägen. Då allt fler småfåglar börjar öva inför vårens stora konsert. Takdropp. Eftermiddagssol i lä mot en husvägg. Så småningom ljudet från maskinen som sopar upp gruset efter vintern.

Kanske kan du känna dig nöjd med vinterns skid- eller skridskoåkning. Kanske drar du en lättnadens suck över att kylan och mörkret viker.

För FNSiN är det dags för årsmötet, som vi kallar vårmöte, och summeringen av ett innehållsrikt 2018. Vi kan dessutom redan se tillbaka på en lyckad vintersäsong. Vi har (när detta skrivs) haft tre utmärkta föredrag. Henrik Waldenström har berättat om Nationalstadsparkens tillkomst och aktuella utmaningar. Christer Westerdahl har gjort oss medvetna om dramaten längs gamla vägar och stigar. Charlotta Forss har hållit ett mycket entusiastiskt och kunnigt föredrag om ett skede i kartografins historia, då upptäcktsfärder och naturvetenskap ersatte, och i viss mån blandades, med religiösa föreställningar om världens beskaffenhet.

Våren är, på sätt och vis, den årstid som det är lättast att göra program för. Utomhussäsongen börjar. Det är bara att välja och vraka bland vandringslederna. I FNSiN kan vi räkna med sakkunnig färdledning. Det börjar också bli dags fundera på sommarplaner. En del hittar du på sidorna 14 och 15 här i NOS. Så långt som till hösten vill vi inte tänka nu, men lita på att det finns idéer på lager. Naturligtvis får du själv mycket gärna komma med idéer och förslag.

Nu försöker vi komplettera NOS med medlemsbrev via e-post för att ge medlemmarna mer tips och nyheter inom vårt intresseområde och vid behov informera om föreningsangelägenheter. Om du inte redan finns på sändlistan kan du vända dig till Eva Bolander.

Samarbete med närstående föreningar har stor betydelse för oss. Det betyder att vi kan nå flera deltagare, få fler idéer och kontakter, förbättra ekonomin samt fördela arbetet på flera. Nu går vi vidare.

Glad vår!

Redaktionen

Foto: Claes Göran Ström

Naturskillnader återspeglade i språk

En av de första artiklar jag skrev i NOS hade titeln *Islands natur speglad i dess språk*, införd i NOS nr 3 1986. Den nås via FNSiNs hemsida (http://media.fnsin.nu/NOSAR/1986/nos3_1986.pdf) för den som vill se närmare på den, men kärnpunkten var att det finns intressanta skillnader mellan en del fasta uttryck ("fraser") i svenska och isländska som återspeglar de olika naturtyperna i Sverige och på Island. T ex motsvaras svenskans *det växer inte på varje träd* i isländskan av *det växer inte på varje strå*, Sverige är ju ett skogsland och bilden träd är målande för en svensk medan Island i stort sett saknar skogar och de 10 % av landets yta som inte täcks av öknar eller jöklar till stor del är ängsmarker. I ett jordbrukssamhälle är uttrycket *det är tunnsått* med samma betydelse lättförstått.

Studiet av "fraser" (ordspråk och andra fasta uttryck) är en gren i lingvistik som kallas just fraseologi, och utmärkande för en fras är att den består av minst två ord och att dess betydelse inte (nödvändigtvis) är ordagrant vad frasen säger. *Bränt barn skyr elden* innebär ju att den som har dåliga erfarenheter av något undviker detta något även om det inte är en eld. Fraser innehåller ofta ett bildspråk för att budskapet skall bli åskådligare, som träden ovan, och formuleras också ofta med allitteration (**bränt barn**...) eller slutrim för att vara verkningsfullare.

Jag har jämfört svenska och tyska ordspråk för att se om de skulle uppvisa motsvarande skillnader som jag lagt märke till mellan svenska och isländska fraser. Utgångspunkten var Norstedts ordspråksbok (utgiven 1996) som tar upp ca 1300 ordspråk på svenska, engelska, franska, spanska och tyska under olika teman. Jag gick igenom ungefär en tredjedel av dem och såg på om de använde bilder, i så fall om dessa var hämtade ur naturen och i så fall om samma eller olika bilder användes i svenska och tyska. Som tabellen nedan visar var det 166 (av 456) ordspråk som använde en bild och av dem var det bland de svenska ordspråken 115 som använde ett djur (översta raden) där tyskan i 66 fall använde samma djur och i 31 fall ett annat djur. I 11 fall använde både svenskans och tyskans en annan bild ur naturen än ett djur och i 7 av dessa fall olika bilder. Det

är alltså i flertalet fall som de båda språken använder samma symbolik, men jag såg närmare på de 38 fallen där bilderna skiljer.

De skillnader som ändå fanns hade inte samma tydliga koppling till olika naturtyper eller djurliv som syntes i jämförelsen mellan svenska och isländska. Tyskan har en del uttryck med åsna där svenskan har häst (sv: man lägger det tyngsta lasset på den villigaste hästen; ty: der jüngste Esel muß die Last tragen / den yngsta åsnan måste bära lasset). Åsnor är köldkänsliga och därför vanligare i Tyskland, och på samma sätt finns en del tyska ordspråk där man använder fikon och druvor som symboler. Några flera exempel kommer i slutet av artikeln.

Att skillnaderna är få beror förstås på att Sverige (åtminstone de mera befolkade delarna) och Tyskland är ganska likartade naturmässigt vilket spelar större roll än att språken är mera avlägset släkt än svenska och isländska. Svenska och isländska är ju båda nordgermanska (nordiska) språk, medan tyskan tillsammans med bl a engelska och nederländska är västgermanskt. Vidare har svenskans stått under starkt inflytande från både lågtyska (under medeltiden) och högtyska (1500- och 1600-talen) så en del fraser kan ha lånats in, och en del uttryck har en gemensam grund t ex i Bibeln (gäller då i och för sig även isländska). Det vore intressant att jämföra olika tyska dialekter där man rimligen borde kunna finna skillnader mellan formuleringarna i t ex Schleswig-Holstein å ena sidan och alpmrådet å andra sidan, men en sådan undersökning låg ju långt utanför ramen för min uppsats (5 högskolepoäng, alltså 3-4 veckors arbete)!

Några exempel på skillnader i uttryck mellan svenska och tyska:

sv: Korpen blir aldrig vitare, hur ofta han än tvättar sig / Kråkan blir inte vitare, för att hon badar.

ty: Einen Mohren kann man nimmer weiß waschen (en mor kann man aldrig tvätta vit) Bortsett från att det tyska uttrycket nu får betraktas som politiskt inkorrekt är det klart att tyskarna haft mera kontakt med Spanien än vad svenskarna hade.

sv: Var fågel sjunger efter sin näbb
 ty: Ein Kuckuck und ein Zeis' singen nicht eine Weis' (en gök och en siska sjunger inte på samma vis)

Tyskan ge precisa exempel på fåglar, och väsentliga ord har förkortats för att få till ett rim (siska heter Zeisig, vis (sätt) heter Weise)

sv: Sovande räv tar ingen höna / Sovande ulv biter inga får
 ty: Schlafen bringt kein Brot ins Haus (att sova ger inget bröd i huset) / Wer schläft, fängt keine Fische (den som sover fångar inga fiskar). Brödkulturen står högt i Tyskland.

sv: Villig oxen skall man inte driva
 ty: Willig Pferd soll man nicht spornen (villig häst skall man inte sporra)

sv: Att processa och bygga gör av en oxen en mygga

ty: Wer einen Prozeß gewonnen, hat eine Kuh gegen eine Henne getauscht (den som vunnit en process har bytt en ko mot en höna)

se: Krokigt träd kan inte bära god frukt
 ty: Man liest nicht Feigen vom Dornstrauch

(man skördar inte fikon från törnbuskar)

sv: Ett ruttet äpple gör många
 (finlandssvenska: en kletsopp förstör en svampkorg)

ty: Ein faules Ei verdirbt den ganzen Brei (ett dåligt ägg fördärvar hela moset; med rim)

Kontentan av studien var alltså att skillnaderna mellan uttrycken i svenska och tyska var små och kanske kan beskrivas med uttrycket berget födde en råtta / Berge kreißen, doch eine Maus wird geboren (berg krystar, ändå föds en mus). Men med tanke på att naturskillnaderna mellan Sverige och Tyskland som sagt är måttliga kan resultatet ses som ett stöd för tanken i min gamla NOS-artikel, att bilderna i ett språk återspeglar den omgivning där det talas.

Erik Elvers

Källor:

Norstedts ordspråksbok, Stockholm 1996
 Erik Elvers: „Kaufen wir die Katze oder das Schwein im Sack?“ (B-uppsats i tyska, Sth Univ, 2017)

	Tysk bild jämfört med svensk						
Svenska	Samma djur	Annat djur	Annan natur, samma	Annan natur, annan	Annat, samma	Annat, annat	Summa
djur	66	31		3		15	115
natur, ej djur		4	11	7			22
annat		15		5	3	6	29
Summa	66	50	11	15	3	21	166

Föreningskonferens i Förbundet för Ekoparken

Medlemsföreningarna i förbundet för Ekoparken var inbjudna till en konferens på Kungliga Djurgårdens förvaltning den 24 november. Soili Bisi-Ström och jag deltog som representanter för FNSiN.

Först föreläste Clas Tollin om Kungliga nationalstadsparkens medeltida historia. Han har skrivit en bok med titeln Stockholm, Klara kloster och Kungsladugården”. Området är enligt honom unikt historiskt och biologiskt för att ligga så centralt. Det har bevarats tack vare att det var en kunglig jaktpark.

Han förklarade också olika teorier kring vad

Stockholm egentligen betyder. Enligt honom syftar namnet på en stång (stock) som markerar landskapsgränsen på holmen som nu är Gamla Stan.

Efter föredraget följde en diskussion kring Stockholms stads planer på byggnation längs Bergiusvägen. Förslag presenterades om att förbundet ska vara mer proaktivt och komma med egna förslag som gynnar närodling. Man skulle kunna visa på hur man kan gynna pollinering och bedriva odling i utbildningssyfte.

Nina Bohigas

Thera

Efter de båda tidigare avsnitten om Kreta och det minoiska Akrotiri på Thera handlar artikeln om vulkanön Thera, alltså det verkliga Atlantis och andra vulkaner..

Thera är en av sju aktiva vulkaner i eller vid Medelhavet. Fyra är belägna i Italien. Dessa är Etna på Sicilien, den högsta men ganska ofarliga, eftersom den endast brukar ge ifrån sig trögflytande lava. Den enda vulkanen på en liten ö är den ständigt aktiva Stromboli. Ett stort område med idag många små kratrar intill och till och med under storstaden Neapel kallas de Flegreiska fälten. De är nu under uppvaknande. Magmakammaren under staden är stor och mycket farlig. Under forntiden inträffade i området många eruptioner, den värsta för 39 000 år sedan, ett supervulkanutbrott, mycket ödesdigrare än Thera. Under flera år dödade troligen nästan hela befolkningen i sydöstra Europa, av båda arterna, vi och neandertalarna. De sista av de senare överlevde endast i södra Spanien, säkerligen beroende på vindriktning, utav vulkanvinter, medförande kyla, svält och asktäckte. Vår art fanns ju redan spridd och i skydd på andra kontinenter. Den fjärde vulkanen är förstas den nära Neapel belägna Vesuvius, en farlig askvulkan, som alla historieintresserade känner till.

De tre aktiva vulkanerna i Grekland ligger i Egeiska havet med Thera i mitten, den enda som haft en större eruption på många tusentals år. Väster om Thera ligger Melos och öster om Thera Nisiros. På dessa båda finns det varma källor och gaser som sipprar ut. När vår planet i stort sett intagit sin nuvarande kontinentalform för många miljoner år sedan var Egeiska havet med dess öar fast land och satt ihop med Grekland och Turkiet. Därefter höjdes Medelhavet så att endast bergstopparna stack upp, nutidens öar. Dessa sju vulkaner är de enda aktiva i hela Europa undantaget öar i Atlanten.

Theras äldsta kända namn är Stroggili (eller Stroggyle, Strogyle, Strongyle, Stronghyle), ett passande namn som betyder "den runda". Namnet är äldre än eruptionen ca 1613 f.Kr., och bör vara minoiskt, alterna-

tivt egyptiskt eller från Främre Asien. Ön är ju fortfarande rund som en vacker, konformisk vulkan ska vara, om man lägger till de bortsprängda delarna i mitten och i väster. Vid de nya, samstämmiga dateringarna av askan från eruptionen fann man ett bevarat träd som daterats till samma tid, möjligen några få år senare.

Namnet visar att den var rund innan eruptionen. Vulkanen har under årtusenden varit öns öde, och är det fortfarande. Tio mindre utbrott är registrerade mellan år 197 f.Kr. och 1950 nutid. Utbrott redan åren 31 och 726 e.Kr. är till och med kända till datumet.

Flera gånger före katastrofen, innan ödesdagen, varnades invånarna av jordskalv. Skalven blev allt kraftigare samtidigt som trycket från den väldiga, underjordiska magmakammaren öppnade sprickor där havsvattnet forsade in. Det glödande berget, magman, blandas aldrig med vatten och vulkanen exploderade därför. När Krakatau, en betydligt mindre vulkan, exploderade, hördes detta många tusen kilometer. Enligt vulkanologer motsvarade Stroggili/Theras explosion 600 megaton trotyl, eller 40 000 Hiroshimabomber (är det möjligt?) Alla människor i närheten fick sina trumhinnor spräckta. Lava, aska och pimpsten sprutade ut ur den ursprungliga kratern tills magmakammaren tömdes. Då rasade vulkanens väggar och mittparti ner i den nybildade calderan (caldera är en söndersprängd krater). Materialet sjönk ner ca 400 m under den nybildade havslagunens yta. Calderan blev, och är (efter min kartmätning) ca 12x7,5 km (N-S). Enligt felaktiga källor är den världens största caldera. Toba på Sumatra är mycket större, men bildar en sjö, om det gör någon skillnad. Hela Theras yttermått är ca 18,5 x 16,5 km (NNV-SSÖ). Calderans väggar är ca 100–330 m höga, brant stupande ner mot mitten. Öns ursprungliga yttre begränsning är troligen intakt, jämnt sluttande ner i det omgivande havet. Ytmässigt i havsnivå försvann dock nästan halva ön, men en ännu större volym försvann, eftersom mittpartiet upp till kratern anses ha varit minst 1000 m högt.

Materialet som tömdes ur vulkanen, ca 65 km³, har nyligen visat sig utgöra det mäktig-

Kustbild från Thera: tjockt lager av aska.

aste kända lagret av främst aska av Jordens alla vulkaner, men inte av lava som ofta uppges, t.ex. inom turistbranschen. Lagren av aska och pimpsten varierar mellan 20 och 80 m med några få undantag. På delar av det högsta bergsområdet, 567 eller 584 m högt, på öns södra del, är det ursprungliga berget blottat, äldre än vulkanen. Den pyroklastiska asklavinen var uppskattningsvis 700 grader het och välldede fram ca 300 km i timmen, enligt vetenskapliga uppgifter. Stora undersökningar år 2006 visar att asklagret oväntat ligger lika tjockt (20 – 80 m) på havsbotten ända till ca 30 km från ön, åt olika håll. Man har genom laboratorieförsök sett att den heta askan rinner flytande på havsytan i samma hastighet som på land, tills den sjunker. Askan är även noterad i isen på Grönland. Askan från Vesuvius nådde 6 km.

De enorma tsunamivågorna var närmast ön kanske 200 m höga. När de når långt ut från ursprunget sjunker de ihop och energin flyttar ner under ytan så länge de förflyttas på djupt vatten, hela tiden i hög hastighet. Långt från land kan de vara nästan osynliga. Men när de kommer in på grunt vatten suger de upp allt vatten nära land och blottlägger havsbotten. Samtidigt reser de sig som en vägg, i Kretas fall till kanske 20 – 70 m. Detta hände även vid Athen, ca 230 km från Thera, enligt Platon. Nya borrhningar under havsbotten utanför stranden i Israel, 1000 km från Thera, visar på en väldig tsunami ca år 1620 f.Kr.

Den enda kända kraftigare eruptionen än Thera de senaste 10 000 åren var den stora vulkanen Tambora på ön Sumbawa i Indonesien, som ex-

ploderade så sent som år 1815. Ön är stor så vulkanen sjönk inte i havet. Ungefär 100 km³ material hamnade i atmosfären och stratosfären. Året 1816 kallades i Europa året utan sommar, med missväxt, svält och snö mitt i sommaren. Detta väldiga utbrott är märkligt litet omtalat. Det hände ju alldeles nyss, geologiskt sett. Kanske få kolonialtjänstemän fanns på plats. Så var inte fallet när vulkanön Krakatau i Sundasundet mellan Java och Sumatra exploderade år 1883. Massor av européer var närvarande. Endast 18 km³ material lämnade då vulkanens inre. Alldeles innan detta hände hade den elektriska telegrafan invigts, så man fick i Europa höra om händelsen efter bara ett par timmar.

I den andra, nordvästra delen av Sumatra inträffade för ca 74 000 år sedan det värsta utbrottet i vår arts historia, då vi höll på att utvandra från Afrika och befolka planeten. Vulkanen heter Toba och har jordens största synliga caldera, ca 105 x 40 km, nu med en djup sjö i. Den är aktiv och är jämte vulkanområdet i Yellowstone världens mest fruktade vulkan. Jag upptäckte att den ligger alldeles ovanför platsen i Aceh där tsunamin år 2004 föddes, vilken dränkte 250 000 människor, menar man. Toba hade den högsta styrkan på skalan av vulkanutbrott, nr 8, nästan 9, som inträffar två gånger per miljon år i genomsnitt. Utsläppet i luften har beräknats varit minst 2800 km³, och man bedömer att nästan alla människor på Jorden dog ut.

Tambora och Thera har nr 7 på skalan. Nr 7

och 8 (ibland bara nr 8) kallas supervulkaner. Krakatau har nr 6 och Vesuvius bara 5. Denna skala innebär att Vesuvius släppte ut 1- 10 km³ aska år 79, Krakatau 10 – 100 km³. Thera anses alltid som nr 7 trots att den släppte ut mindre än 100 km³, medan Tambora nådde 100 km³, om man beräknat rätt. Kraften i Tambora, Thera och Krakatau märks ju av att de exploderade, medan kratern på Vesuvius är intakt.

Alla svenskar har nog hört tals om vikingars "Fimbulvinter" och "Ragnarök", som antyder Jordens undergång. Som vanligt menade våra historiker att bakgrunden var en saga, som de brukar göra om sådant som ej finns nedskrivet. Nu förstår man att det handlar om två eller tre vulkanutbrott, som ägde rum på 530-talet någonstans i Asien och Centralamerika. Konsekvensen blev att en stor del av folket i bl a dagens Sverige svält och frös ihjäl. Dessa händelser syns i den närmast obefintliga tillväxten av årsringar i träd, och byar övergivna dessa år. Alltså har det förekommit stora oupptäckta vulkanutbrott som vi ännu ej registrerat. Samtidigt drog den justinianska pesten fram i Europa.

Thera består för tillfället av fem öar, tre normala med fast mark och två aktiva små vulkanöar av lava och aska intill varandra mitt i calderan, vilka är toppen på den egentliga vulkanen. De är brant omringade av 400 m djupt hav ned till

"skalet" på den nya magmakammaren. Mellan åren 2011 och 2012 växte magman med 10–20 miljoner m³, och jordytan höjdes då 8 – 14 cm. Förhoppningsvis är detta en normal fluktuation? (min tanke).

Nio av de 10 små (mer eller mindre) tidigare nämnda utbrotten ägde rum i de två nuvarande centralöarna, vilka har kommit och sjunkit i omgångar, en till tre öar, just nu alltså två. Den hetaste och största heter Nea Kaimeni, som kan besökas längs markerade stigar. Varför man bör ha skor med rejåla sulor, och gärna dricksvatten, behöver väl inte förklaras. Gaser och ånga pyser ställvis upp.

Nea Kaimeni. Bilderna visar två av de små aktiva kratrarna.

Fotot visar alla de fem öarna, i förgrunden Thera, bakom kryssaren i tur och ordning Nea Kaimeni, där bakom Palea Kaimeni otydligt och den lilla Aspronisi, samt i bildens högra kant Terassia.

Den mindre ön heter Palea Kaimeni. En enda av de nämnda 10 eruptionerna ägde rum på en annan plats, då en öppning NÖ om huvudön släppte ut magma under havsytan i drygt två månader år 1650. Vulkanologer uppger att magma nyligen läckt ut på samma plats. Jordbävningar återkommer då och då sedan årtusenden. Den värsta på 1900-talet inträffade år 1956, då huvudorten Fhira nästan jämnades med marken. Då lämnade många invånare ön för alltid.

De tre övriga öarnas yttre visar den rundade formen på den gamla vulkanen. Den stora ön i

öster heter Thera (till nyligen även Santorini), med en yta på ca 76 km². Den har kanske 10 000 invånare (olika uppgifter i litteraturen). Den andra ön, i väster, heter Terassia (olika stavningar), med bara ca 300 invånare. Mitt i SV inloppet i calderan ligger den lilla Aspronisi, den minsta och obebodda av de tre öarna. Terassia är ca 9 km². Eftersom hela ögruppen också heter Thera (eller Santorini) tycks det vara omöjligt att få veta om den har en yta av 76 eller 85 km². Enligt mina kartmätningar är huvudön ca 18,5 km lång (N-S) och 2-5 km bred. Terassia är bara 4,5 x 2,5 km (N-S).

Flera av de större orterna på huvudön ligger längs krönkanten av stupet ner i calderan. Fhira är därför ca 2 x 0,5 km (N-S), tätast bebyggd med trånga, bilfria gränder på själva kanten, med ca 250 m ner till vattnet. Husen är vita med enstaka blå kupoler och ofta blå simbassänger, hängande ovan fritt fall ner i avgrunden. Calderans kantnivå över havet är lägst nere i öns sydvästra del, ca 100 m, men stiger snabbt till 200 m, när norr om Fhira 300, i norr 330 m och sjunker igen vid Oia. På lilla Terassia når calderakanten i öster ända till 300 m högt. Här finns inga stora orter.

Det förekommer diffusa uppgifter om mänskliga spår på Thera långt ner i stenåldern, men säkra dateringar av ospecificerade fynd börjar i sen neolitisk tid på 4000-talet f.Kr., troligen gravfynd. Från tidig kykladisk tid (äldre än 2000 f.Kr., troligen 3000) finns gravfynd nära Fhira och Archangelos. Sistnämnda ort är ej markerad på kartor. Idoler (avgudafigurer) av marmor och keramik har hittats där. Som nämnts tidigare finns världens bästa marmor på Kykladerna, och Thera är ju en ursprungligen kykladisk ö.

Alla äldre fynd är från huvudön, utom ett. År 1866 hämtades enorma mängder aska och pimpsten någonstans på Terassia, till konstruktionen av Suez-kanalen. Exakt var på ön vet man inte, men plötsligt stötte man på byggnadslämningar på för mig okänt djup. Storartat nog täckte man över platsen, men tråkigt nog markerade ingen läget, och detta glömdes bort. Om några fynd av föremål gjordes är obekant. Säkerligen togs askan från de lägre och ännu obebbyggda delarna i syd eller väster. Jag har läst om detta i två källor, men inte i mina arkeologiska huvudböcker. Fitton nämner dock att det finns flera fyndplatser från före eruptionen ca 1613 f.Kr., utan detaljer. Hon säger bara att

Det Antika Thera, den äldsta och den enda staden före fyndet av Akrotiri.

Teatern ligger på kanten av ett 350- 400 m högt, brant stup ner i havet.

Akrotiri var det enda större samhället på Thera. Det är ju bara en gissning, men troligen riktig. Samhället på Terassia upptäcktes alltså 101 år innan Marinatos upptäckt av Akrotiri. Om han kände till eller undersökte den mindre(?) bosättningen har jag inga uppgifter om.

En lokal tradition gör gällande att öarna låg öde till ca 1200 f.Kr., då en liten hamn anlades av fenicier med en koloni på okänd plats, enligt en förmodan på Terassia. Dessa hade redan ett skriftspråk och gav platsen det näst äldsta kända namnet, Kallisti, ett passande namn som betyder "den vackraste". Den äldsta och enda kända antika platsen före år 1967 är den mest

Huvudorten Fhira är den enda egentliga staden på Thera. I bakgrunden syns öns högsta berg, Profitis Elias (nästan 600 m högt).

spektakulära jag sett i området av Medelhavet. Den grundades någon gång mellan 1000 och 750 f.Kr. av dorer. En av grundarnas namn har nu läsarna sett många gånger, alltså Thera, en "mytisk" kung. Platsen är känd som "Antika Thera".

Den lilla staden, ca 800 x 200 m (NV-SÖ) är belägen på krönet av en smal bergsrygg, Mesa Vouno, ca 366 (396) m hög som skjuter ut mot SÖ och stupet ner i havet, mellan öns båda kändaste badorter, Kamari i norr och Perissa i söder. Den ligger nedanför, och som en förlängning av öns högsta berg, Profitis Elias, 567 (584) m högt, i södra delen av huvudön Thera. De flesta byggnaderna, av många slag, är från hellenistisk tid (200-talet e.Kr.). Märkligt är att antika uppbyggda vattencisterner inne bland ruinerna ännu idag innehåller uppsamlat regnvatten, trots att de ligger högst uppe på en bergsrygg, utan tillrinningsområden. Man kan sitta bland ruinerna intill kanten av stupet ovan havet och se ner på landande flygplan.

Man präglade t o m egna mynt här på 500-talet f.Kr. och framåt, med två delfiner på. Under romersk tid (67 f.Kr. – 395 e.Kr.) förlorade staden sin betydelse och övergavs sedan helt. Två gravfält finns också vid staden. Den tyske arkeologen Hiller von Gärtringen grävde ut staden på 1890-talet. Vid entrén står ännu en liten, mer än 1000 år (?) gammal kyrka. Man kan åka på en bilväg i sicksack ända upp från Kamari, platsens hamn under forntiden (inga lämningar synliga). Om man väljer att gå ner på en liten stig i den farligt branta sluttningen, passerar man förbi det minsta kapell jag sett, inbyggt i sluttningen vid en stor grottmynning. Här finns Theras enda riktiga kallkälla, med utmärkt dricksvatten.

Efter kyklader, minoer, dorer och hellener,

Bilden visar de djupa lagren aska, med byn Oia i fonden, med den vita bebyggelse som alla öarnas byar har.

infördes kristendomen på 300-talet under romersk tid. År 395 blev Thera östromerskt, alltså bysantiskt till år 825, då araber styrde till 961. Sedan kom makten under Genua, Venedig och Italien i 400 år. Sex medeltida fästningar på fem ställen byggdes, vanligen på höga kullar, främst av venetianerna efter år 1207, tre mer och tre mindre bevarade. Anledningen var att pirater ofta härjade i århundraden. Byar växte upp runt fästningarna.

En fästning mitt på ön heter Pyrgos, med en imponerande utsikt. Den är inbyggd och dold av mycket och tät bebyggelse samt helt klart medeltida, med smala, branta gränder kors och tvärs. Det är en typisk kykladisk by eller en småstad som var öns huvudort före år 1800. Den är "något" yngre än en annan ort med detta typiska gatunät, som vi besökt, nämligen den flera tusen år äldre Akrotiri. Den enda andra byn med sevärda borglämningar heter Emporio (Nimborio), på den södra delen av ön. Förutom den sämre bevarade fästningen finns fortfarande ett högt välbevarat borgtorn kvar. Rester av den t o m delvis antika fästningen Skaros syns ännu på uddkrönet nära Imerovighli.

Den säkerligen mest sevärda, kanske näst äldsta i huvudsak bevarade kyrkan på Thera, är den bysantiska Episkopi Gonias mitt på ön, alltså biskopskyrka. Den byggdes ca 1080. I valvbågarna finns bevarade, men svagt synliga målningar från byggnadsperioden.

Högst uppe på toppen i Pyrgos ligger byns troliga ursprung, borgen, och mitt i borgen står en mycket liten, vitkalkad kyrka, Theotokati (Theotokos), byggd redan på 900-talet. Man kan betänka att ön var muslimskt åren 825 – 961.

En liten vit kyrka, troligen från 1200-talet, på

nordspetsen av den lilla Terassia-ön, är dock den mest omtalade av alla. Den heter Agia Irini, alltså Sankta Irini. Det låter väl bekant? Den var den första byggnad som lyste i solen mot den bruna marken när sjöfarare seglade in i calderan från nordväst. Den heliga Irene var dock själv från (den nuvarande) badorten Perissa söder om Mesa Vouno-berget (med antika Thera), där ett kloster byggdes på 1800-talet på ruinerna av en eller två gamla kyrkor, vilka också hette Agia Irini.

Det var alltså italienare (Venedig?) som lyckades byta namnet Thera till Santorini. På flygbiljetten står det Santorini som destination, vid landningen står det (numera) Thera på flygplatsen. Nu har hela ögruppen (två bebodda öar) fått namnet Thera kommun. En rad BBC-dokumentärer, samt senare böcker, använder det gamla, riktiga namnet Thera.

Vid byn Megalochori på huvudöns södra del ska enligt en lokal bok finnas en ursprungligen "hednisk" dorisk helgedom, helt byggd i marmor, "omvandlad" till kristen kyrka på 300-talet (e.Kr.) men sägs vara bevarad och orörd från 200-talet f.Kr. Den heter pga. marmorn Agios Nikolaus tou Marmaritis. Byggnadens läge måste vara fel angivet. Förutom nämnda kyrka från 900-talet i Pyrgos finns där en kyrka med ovannämnda namn. Många kyrkor med andra namn finns i båda byarna, allt enligt en detaljrik karta.

Turkarna var de sista främmande herrarna åren 1645–1898, och Thera blev, liksom Kreta, grekiskt. En kort period. År 1941, invaderade tyskarna området.

Hösten 2017 presenterades en ny teori om att Theras väldiga caldera redan fanns vid utbrottet ca 1613. Eftersom ön under minoisk tid hette "Den runda ön" kan man undra när den var namngiven.

På calderans krönkant ligger på båda öarna

många byar med vita hus. De ser på avstånd ut som snö, i skarp kontrast till den mörka, vulkaniska omgivningen, som med tjocka lager sprakar i olika färger om man ser det från motsatta sidan över vattnet, särskilt i skymningens sol-belysning. Det är denna effektfulla syn som gör Thera unik och inte har någon motsvarighet i Medelhavet. I folkomröstning i en dagstidning nyligen blev Thera Medelhavets populäraste ö av 10, pga. sin dramatiska skönhet, knappast för sina badstränder med bara svart sand. Därför tas här flera foton och sänds fler vykort jämfört med andra öar, vilket står i flera resehandböcker.

Text och bild Kjell Linnér

Ingegerd Hosinsky:

Kommentar till Kjells artikel i NOS 2019:1

Berättelsen om det underbara Atlantis och dess tragiska öde har alltid satt människornas fantasi i rörelse. På grund av sin rikedom och sin höga kultur greps människorna av övermod och bestraffades av gudarna. Atlantis sjönk i havet och utplånades.

Många anser att Platons skildring är fria fantasier, som Kjell skriver. Andra har under årens lopp sökt rester av staden i snart sagt hela världen, även på Grönland och Spetsbergen. Olof Rudbeck förlade Atlantis till Sverige (1675). Det kan vi skratta åt idag. Men det förekommer fortfarande ibland notiser i pressen om att forskare tror sig ha funnit spår efter Atlantis i olika delar av världen, senast i södra Spanien (2011). Teorierna om Kanarieöarna som rester av det sjunkna Atlantis är seglivade och har, eller hade, även anhängare bland seriösa geologer.

Makaronesien, dvs övärlden utanför Afrikas kust (Kanarieöarna, Azorerna, Madeira, Ilhas Selvagens och Cabo Verde) troddes vara resterna av en hypotetisk kontinent, kallad Atlas. Den ansågs av vissa forskare ha sträckt sig ända ut till Amerika. Platon hävdade att Atlantis låg utanför Herakles stoder i Oceanien. Det blev till ett axiom att Herakles stoder var Gibraltar och att Oceanien/Atlanten var det nuvarande Atlanten. Men man glömde att världen var liten på Platons tid och inte sträckte sig längre än till Grekland. Där bortom, längst ut i

havet i väster, låg solnedgångens öar dit de döda kom, Hesperiderna, och där tog världen slut.

Vartefter tiden gick blev sjöfararna modigare och seglatserna längre. Nya Grekland, Magna Grecia (Sicilien) upptäcktes och snart även Italien och Spanien. Hamnar blev städer och handeln på Medelhavet blomstrade, men än vågade man sig inte ut genom Gibraltar sund, som nu blev Herakles nya stoder. Det gick historier om obebodda öar långt bort, Kanarieöarna, men de förblev praktiskt taget okända ända in på 1300-talet, trots att romarna skickade hit en expedition, som refererades av Plinius d.ä.

Anhängare av Atlasmyten anser/ansåg att delar av öarnas befolkning ("atlantiderna") överlevde genom att gömma sig i grottor, när ön eller kontinenten sjönk i havet, och att den nuvarande befolkningen är deras ättlingar. Det tycktes vara svårt att acceptera att guancherna, som de fortfarande ibland felaktigt kallas, kom från Afrika och att öarna har stigit upp ur havet genom vulkanutbrott (det senaste inträffade på La Palma 1971).

Den bästa beskrivningen någonsin av ett vulkanutbrott skrevs av en ung pojke, Plinius, som svar på en önskan av familjens gode vän Tacitus att beskriva sin morbrors död vid Vesuvius utbrott år 79. Morbrodern var den berömde forskaren Plinius d.ä. som ville göra en ordentlig, vetenskaplig undersökning av ett vulkanutbrott. Vesuvius hade inte haft utbrott i mannaninne och det här var ett tillfälle han inte ville försumma utan han avseglade till Pompeji, där man efteråt fann hans döda kropp. Den unge Plinius reste dit och hörde sig för med överlevande om vad som hade hänt hans morbror.

Vi läste den här texten på latin i gymnasiet och jag minns fortfarande känslan av att läsa en modern text, skriven av en levande människa. Om jag minns rätt, var Plinius lika gammal som vi i klassen när han skrev de två breven till Tacitus, ungefär sjutton år. Rekommenderas! Den viktigaste källan på svenska är Ingemar Pallin: Kanarieöarna. Ed. Generalstabens Lito­grafiska Anstalt, 1975. I vissa avseenden naturligtvis föråldrad, men den är fortfarande läsvärd.

Ingegerd

P. S. I engelsk litteratur har jag sett uttrycket "has gone West" för att ange att någon har dött.

Hur gick det?

Att färdas förr i tiden

Onsdagen 6:e februari gästades FNSiN av sin grundare, Christer Westerdahl, som kom och pratade om innehållet i sin nyutkomna bok "Att färdas längs gamla stigar och vägar". Där berättade han om hur människor gjort avtryck av vandringar genom det svenska landskapet i gamla tider.

Han berättade om offerkast, vandrings­sägner och artefakter m.m. längs de gamla vägarna och stigarna, som resande människor passerat förbi. Det var artefakter som milstolpar, gravfält, resta stenar, minnesstenar, offerkast, platser där olika händelser skett i gången tid, rester av ruiner, ödehus och gårdar.

Han uppehöll sig speciellt vid t.ex. Offerkastan, dvs de samlingar av grenar, stenar eller dylika företeelser, som människor hade lämnat efter sig på sina vandringar genom landskapet. Människorna stadfäste på så vis sin närvaro med att stapla grenar och kvistar på en speciell plats, där de som offer lade ned något. På en hög av ris kunde de lägga en gren, varvid de på så sätt ökade rishögens storlek och därför ökade sin egen fördomsfulla lycka, om att lyckligen resa genom landskapet ..... utan att råka illa ut.

Vid 1600-talets början började staten även sätta ut vad som i våra dagar motsvarar vägmärken, t.ex. milstolpar. Stolparna var ursprungligen av trä, men på 1700- och 1800-talen byttes de ut mot mer bestående stolpar av sten eller gjutjärn, och de hade markeringar av den "gamla svenska milen". T.ex. söder om Brännkyrka sn, utmed Stockholmsvägens utfart mot kontinenten, sattes en helmilstolpe. Den sattes en gammal mil söder om slottet Tre Kronor. Därefter kallades området (platsen) omkring stenen för Milsten. Den gamla svenska milen var 36000 fot = 10688 meter. Milstolparna indelades i 1/4, 1/2, 3/4 och helmil (2672 m, 5244 m, 8016 m och 10688 m) Sverige beslöt att införa metern 22 nov 1878 och fr.o.m. 1 jan 1879 hade vi en övergångstid på 10 år att glömma tum, fot, alnar mm. Nu var vi modernt "metriska"!

Bosse Zachrisson

Bokrecensioner

Erik Hansson, Oliver Karlöf, Vide Ohlin: *Upplevelser i Stockholms natur*, Polaris förlag, 2018, ca 300 sidor

Boken har undertiteln Platser, kartor, guider. Den inleds med ett tiotal temakapitel om t ex däggdjur, fåglar, dagfjärilar, svampar och naturfoto som ger praktiska tips om vad man bör tänka på. Vidare ges litteraturtips och förslag på platser att besöka. De här kapitlen upptar knappt hälften av boken, medan återstoden av boken presenterar ca 25 platser i Stockholms län, från Erken i norr till Häringe i söder (många andra platser nämns i de olika temakapitlen). Avslutningsvis kommer tre kapitel som tar upp norra, mellersta och södra skärgården.

Områdeskapitlen innehåller karta över respektive område (kunde varit litet tydligare), en ruta "5 höjdpunkter" (för t ex Årstaskogen: Öronbedövande fågelsång och ögonbedövande blomprakt på våren, Förvånansvärd tystnad så centralt, Utsikten över Årstaviken, Gamla tallar med talltickor och duvhöksbo, Årsta holmar med sin koncentration av arter och naturtyper) samt text om området och vad som är utmärkande för det. Jag ser till min glädje att FNSiN under min tid i föreningen besökt åtminstone hälften av områdena – bl a tack vare Eva och Lars Innings Sandemar och Riddersholm – och vidare t ex Råstasjön och Eldgarnsö, men det finns alltså en hel del kvar att upptäcka. Vi har vad jag kan påminna mig ännu inte varit vid Svartsjövik eller Gömmaren för att nämna två.

Boken är i formatet ca 20 * 25 cm och som sagt på 300 sidor, så det är inte en guide man lätt bär med sig ut på exkursionerna, men den ger många goda tips och är väl värd att studera i förväg. Den är också mycket rikt illustrerad med vackra foton.

Erik Elvers

Linnea Axelsson: *Ædnan*

Ædnan är gammal nordsamiska och betyder landet
marken
och jorden.

För den som drar sig för att ge sig i kast men ett diktepos på nästan 800 sidor kan jag säga *lugn*. Det är en glest skriven text på sidornas mitt och väldigt lättläst.

Man får samernas historia från 1900-talets början till våra dagar. Den berättas genom två familjer, tre generationer, där varje familjemedlem får sin egen röst.

Det är fascinerande hur en poet med några få ord kan fånga det man i prosa skulle behöva tättskrivna sidor för att berätta. Man kan se renarna röra sig över fjällen utan nationsgränser tills staten stänger gränsen till Norge och samerna tvångsflyttas på 1920-talet. Men kartan förändras också när Vattenfall "skall tämja älven och hämta forsarnas kraft". Människorna måste flytta. Nya samhällen växer upp.

Vi känner förtvivlan hos sjuåringen som på femtiotalet måste lämna familjen och börja Nomad-skola. Där talar man svenska. Det samiska språket stoppas undan i skam. I tredje generationen studerar Sandra samiska, gifter sig med en renskötare och engagerar sig för samernas rättigheter.

Kerstin Rudstedt

ÖNSKAS KÖPA:

frön av kulturarvsväxten : **GRÅÄRT** , tillhör Pisum Sativum (Sockerärtsgruppen) och är dessvärre helt slut hos alla fröfirmor i år.

Den kallas också Lokförare Bergfälts jätteärt .

Mycket tacksam också för bara några få frön !!

Kontakta : ullaersmark@gmail.com

Program

ÅLANDSRESA

Ett 20-tal medlemmar har under hösten 2018 vid fyra tillfällen samlats till studiecirkel om Åland. Med utökade kunskaper om ölandet Åland sker nu resan dit i slutet av maj i år. Viss möjlighet att komma med på resan finns ännu, även om sista dag för anmälan har passerat. Reseledare blir Göran Lindwall, goran@lindwall.se tel 070 655 17 90.

LANDSKAPSRESA UPPLAND

De som är intresserade av att följa med på resan kommer att träffas den 2 april i Soilis föreningslokal, Fatburs Kvarngata 14 kl. 17.30. På porttelefonen väljer ni föreningslokal alternativt ringer ni till Soili för att bli insläppta. Om ni är intresserade av resan och inte kan komma är det bra om ni meddelar Eva Bolander, eva.bolander@telia.com ; 0768-452085. På träffen ska vi samla ihop önskemål om ställen att besöka, boende m.m. så att vi kan göra en intressant och innehållsrik resa.

GOTSKA SANDÖN

Sedan 1976, då föreningens resor började har vi nog bara missat ett enda år. Naturligtvis ska vi åka även i år, men när? Det lutar just nu åt för- eller högsommar. Numera har det blivit mycket lättare att boka själv via <http://www.sandoresor.se/>, men om du har synpunkter på tiden eller vill samordna vistelsen och logi med FNSiN-vänner, så kan vi göra vårt bästa. Kontakta Erik Elvers e.elvers@bredband.net / tfn 0738-526399 eller Anders Schærström anders.schaerstrom@telia.com / 08-758 30 03; 070-693 91 28.

Kalendarium

VÅRVANDRING I BERGIANSKA

Söndagen den 28:e april klockan 11.00
Vi samlas utanför koloniområdet Lilla Frescati - T-bana Universitetet.
Härifrån går vi över Roslagsbanan och kommer in i Bergianska trädgårdens våtmarker. Som förra året skall vi inte bara njuta av alla sköna vårblommor utan även upptäcka att några av våra vanliga träd blommor så här tidigt på året.
Ingen föranmälan behövs. Vid frågor kontakta Eva Innings tel 070-4916714

Inbjudningar från närstående föreningar

LÅNGFREDAGSVANDRING

Den traditionella vandringen på långfredagen, nu på Södra Djurgården.
Start från Blockhusudden – Thielska galleriet genom skogen till Waldemarsudde och spår-vagnen åter mot staden.
Ta med matsäck för en rast.
Samling kl 10.48 från Stockholms Central till Blockhusudden.
Kostnad 20:- för medlem i STF, övriga 40:-
Vandringsledare: Mats Gullberg 070 – 570 9247

VANDRING I SÖDERTÄLJETRAKTEN

Mats Gullberg kommer att leda ytterligare en vandring, senare i vår. Vi har ännu inte fått notisen från STF som är arrangör. Räkna med information via digitalt medlemsbrev.

BÅTTUR I EKOPARKEN 6 MAJ

Förbundets för Ekoparken traditionella båttur går måndag 6 maj, samling nära Grand Hotel kl 17.45. Se <http://ekoparken.org/kalender/>

VÅRKVÄLLSVANDRING I BERGSHAMRA

Fredag 10 maj kl 18.30

Den sedvanliga kvällsvandringen från Bergshamra Torg, längs Brunnsvikens norra strand, upp på Ulriksdalsåsen och ner till Slottsparken. God chans att vi får se backsipporna och kanske tibasten blomma. Kattuggla har setts under vintern ehuru mest på förmiddagar, med litet tur är den hemma när vi kommer men jag räknar inte med det. Ingen speciell matrast, men tag gärna med något att mumsa på medan vi går. Skodon för gångvägar och skogsstigar. Samling utanför tunnelbaneuppgången Bergshamra Torg (norra utgången stn Bergshamra, på Mörbylinjen) kl 18.30. Föranmälan senast onsdag 8 maj till Erik Elvers, e-mäle e.elvers@bredband.net eller tfn 0738-526399.

SKÖN LÖRDAG I SANDEMAR

Lördagen den 18 maj klockan 10 samlas vi på naturreservatets P-plats (alldeles vid busshållplats Svärdsnäsviken)

Vi fortsätter med traditionen att besöka Sandemar i maj för att få se de flesta av Stockholmsområdets vårblommor blomma, såsom kungsängslilja, majviva, mandelblom m.fl.

Om vi vill se fler blommor fyller vi bilarna och kör några hundra meter mot Dalarö. Där finner vi en liten P-plats varifrån det leder en stig in i reservatets östliga del. Här finner vi massor av kärknipperot (dock i knopp), tätört, orkidén tvåblad och fler majvivor.

Vägbeskrivning. Med bil (gärna samåkning) Nynäsvägen avfart Dalarö. Åk cirka 15 kilometer mot Dalarö och sväng höger in på naturreservatets P-plats.

Alt. pendeltåg från Stockholms Central mot Nynäshamn klockan 9.04 Efter ca 25 minuter stig av vid station Handen. Byt till buss 839, som avgår klockan 9.44 Avstigning hållplats SVÄRDSNÄSVIKEN efter ca 20 minuter. OBS! KONTROLLERA år 2019's tider med SL Vill du veta mera kontakta Eva Innings tel 070 491 6714 alt 08 774 1253

NÄSDUKSTRÄDET

och trädvandring i Humlegården

Måndagen den 27 maj klockan 17

Vi träffas vid Skanstulls T-banestation uppgång Ringvägen mot Södersjukhuset.

Där tar vi buss 4 och åker en station.

Efter cirka tio minuters promenad via TULPAN-trädet på Eriksdalsgatan kommer vi till Eriksdalslundens koloniområde. Där står förhoppningsvis NÄSDUKS-trädet i full blom.

Efter det vi beundrat trädet tar vi oss med buss och T-bana till Humlegården för att återse de 30 träden vi tittade på i höstas. Nu kan vi räkna med att en del av dem står i blom. Ingen föranmälan.

Frågor besvaras av Eva Innings tel. 070 491 6714

VÅRVANDRING I ROSLAGEN

Söndag 9 juni kl 11.30.

Vi anknyter till ett par tidigare vandringar vi gjort i södra Vallentuna.

Buss 676 (mot Norrtälje) går från Danderyds Sjukhus lö 10.48 och kommer till Brottbys 11.08, varifrån buss 665 går 11.17 och kommer till Brollsta 11.29. Därifrån går vi på småvägar och stigar till hpl Ekskogen på Roslagsbanan drygt 10 km. Tågen går en gång/t, skulle vi nätt missa ett kan vi bese en fornborg nära Ekskogen eller fortsätta 3-4 km till hpl Frösunda.

Matsäck för lunchrast och kanske en tepaus.

Föranmälan till Erik Elvers e-mäle [e.elvers\[a\]@bredband.net](mailto:e.elvers[a]@bredband.net) eller sms 0738-526399 senast nationaldagen 6 juni.

NATTVANDRING

Fredag 14 Juni.

Nattvandring ca 16 – 20 Km med Mikael Johansson. Tag linje 40 från Stockholm City kl. 21:42 och stig av i Upplands Väsby stn kl. 22:10 där samling sker. Åk längst fram i tåget. Lättgånget. Två raster, eventuellt någon mer paus beroende på väder och vind. Slutmål Akalla eller Hjulsta beroende på hur långt vi vill gå. Samarrangemang med andra föreningar.

I nästa NOS:

HAVTORNSPLOCKNING

Havtornsplockning utanför Grisslehamn planeras till andra halvan av september. Notis i nästa NOS.

Avsändare: Föreningen Natur och Samhälle i Norden
c/o Erik Elvers Illerstigen 28, 170 71 SOLNA

